

BLICPOST I CELKE

AGATA KONDRAT

– CZYLI O NOWYCH SŁOWACH W JĘZYKU JIDYSZ

Język jest sprawnym narzędziem umożliwiającym ludziom komunikację. Aby ta odbywała się swobodnie i skutecznie, język musi odpowiadać potrzebom społeczności, w której funkcjonuje, zmieniać się i przeobrażać. Ta ewolucja związana jest z rozwojem techniki i przemysłu, z pojawianiem się w naszym życiu nowoczesnych urządzeń, a także nowych conceptów, pojęć i idei. Język musi sprostać nazwaniu tych nowych rzeczy. Dzieje się to na różnorodne sposoby. W wielu przypadkach wykorzystywane są rodzime środki słotwórcze, które łączone za pomocą odpowiedniej metody, zgodnie z prawidłami danego języka, tworzą nowe słowa. Jednak głównym sposobem wzbogacania leksyki jest przejmowanie słów z języków obcych. Niektóre z zapożyczeń rozpoznajemy natychmiast. Zdarza się jednak, że obce pożyczki pojawiają się w języku w zawołowanej formie i na pierwszy rzut oka użytkownik języka nie jest w stanie rozpoznać w nich obcych wpływów. Językoznawcy nazywają takie zapożyczenia kalkami. W języku polskim jest nią na przykład przysłówek 'dokładnie', używany w znaczeniu 'rzeczywiście, w rzeczy samej', który jest wiernym tłumaczeniem angielskiego słowa 'exactly'.

Również stopień integracji obcych słów z językiem, który je przejmuję, jest różny. Także w tym przypadku niektóre zapożyczenia identyfikowane są szybko, dla przykładu 'e-mail' w języku polskim. Inne zakorzeniły się już w języku, dlatego ich obcego pochodzenia nie rozpoznajemy. Adaptacja nowych określeń odbywa się na wszystkich poziomach języka. Zapozyczenie musi dostosować się pod względem wymowy, zapisu, odmiany i utrwalić swoje stabilne znaczenie w języku-biorcy. Z tego powodu z reguły tylko językoznawcy rozpoznają w polskich wyrazach 'burmistrz', 'ratusz' czy 'rynek' zapożyczenia z języka niemieckiego.

Podobnie rzecz ma się z językiem jidysz. Pomimo iż stracił on status języka wernakularnego wielomilionowej społeczności żydowskiej na świecie, nadal używany jest w niektórych środowiskach jako język codziennej komunikacji. Dlatego też, zgodnie z zasadą opisaną powyżej, jidysz musiał sprostać konieczności nazwania nowych przedmiotów. W ten sposób pojawiły się określenia dla takich nowinek technicznych jak telefon komórkowy czy komputer, a razem z nimi terminologia związana z ich obsługą.

Jidyszyści tworzą nowe słowa, wykorzystując różne sposoby. Jedni optują za użyciem internacjonalizmów, leksemów wykorzystywanych także przez inne języki: jid. אי-מייל i-mejl ['e-mail'], jid. לעפֿטאָפּ [leptop] 'laptop', jid. מאָבילנער טעלעפֿאָן [mobilner telefon] 'telefon komórkowy', jid. אינטערנעט [internet] 'Internet', jid. סידדי דיסק [ci-di disk] 'płyta CD'. Wybór taki uzasadniają potrzebami komunikacyjnymi. Internacjonalizmy zrozumiałe są dla wszystkich użytkowników jidysz, niezależnie od ich miejsca zamieszkania i języka, którym obok jidysz się posługują. Wyraz jid. אינטערנעט [internet] 'Internet' zrozumiały będzie zatem dla mieszkających w Nowym Jorku, Jerozolimie czy też Warszawie użytkowników języka, ponieważ takie słowo funkcjonuje też w ich językach krajowych.

Inni optują za przejmowaniem nowych słów, ale w formie „jidyszowanej”, to znaczy najczęściej w postaci kalek językowych lub neologizmów. Taką kalką jest dla przykładu jid. צעל-טעלעפֿאָן [celtelefon] 'telefon komórkowy', który jest dosłownym tłumaczeniem ang. 'cellphone'; wyraz jid. צעל [cel-], ang. cell – 'komórka' połączono ze słowem jid. טעלעפֿאָן [telefon], porównać to można również z pol. 'telefon komórkowy'. W jidysz funkcjonuje również krótsza forma: jid. צעלקע [celke] 'komórka', odpowiadająca zasadzie ekonomiczności języka – im krótsze, tym lepsze. Wyraz jid. צעלקע 'celke' można również uznać za kalkę pol. 'komórka', co być może jest wkładem polskojęzycznych jidyszystów w rozwój nowoczesnej leksyki jidysz.

Częściowymi kalkami są jidyszowe odpowiedniki pol. 'Internet' czy też pol. 'strona internetowa'. W pierwszym przykładzie ang. 'net' – pol. 'sieć' zastąpione zostało jidyszowym odpowiednikiem נעץ [nec] 'sieć'. Pierwszy człon ang./jid. אינטער- [inter-] pozostał bez zmian. Podobnie drugie słowo: jid. וועבזייטל [webzajtł] składa się z internacjonalizmu ang./jid. וועב [web-] i jid. זייטל [zajtł] 'strona', porównać je można na przykład z pol. 'strona internetowa' lub niem. 'Webseite'.

Jidyszyści nie ograniczają się jednak do zapożyczania obcych wyrazów, czy to w postaci bezpośredniej, jak jid. קאָמפּיוטער [komputer], jid. עקראַן [ekran], czy jid. פּראָגראַם [program], czy też jako kalek językowych. Tworzą oni także nowe wyrazy – neologizmy – wykorzystując najczęściej metaforyczne podobieństwo nazywanych zjawisk do istniejących już przedmiotów. E-mail to w jidysz בליצפּאָסט [blicpost] 'błyskawiczna poczta' – połączenie jid. בליץ [blic-] 'błyskawicznie, szybko' lub jid. בליץ [blic] 'błyskawica' z jid. פּאָסט [post] 'poczta' – ponieważ szybko dociera do adresata. Spam to jid. מיסטפּאָסט [mistpost] 'śmieciowa poczta', powstałe z jid. מיסט [mist] 'śmieć' i jid. פּאָסט [post] 'poczta', a znak małpa – @ to jid. שטרודל [sztrudl] 'strucla', jako że wyglądem przypomina struclę!

Jidyszyści wykorzystują zatem różnorodne sposoby wzbogacania słownictwa jidysz o nowe wyrazy oznaczające nowinki techniczne. Prowadzi to do występowania w języku w niektórych przypadkach kilku słów określających dany przedmiot (zobacz w słowniczku na przykład określenia na telefon komórkowy). Z oczywistych przyczyn język nie zachowa tych wszystkich określeń – nie są mu one potrzebne do sprawnego funkcjonowania. Zostanie zapewne tylko jedno. Czy będzie to internacjonalizm, jak chcą jedni, czy stworzony „jidyszowy” wyraz, jak proponują drudzy, pokaże czas. Wszystko zależy od użytkowników jidysz, którzy z biegiem czasu wyeliminują niektóre słowa i zachowają tylko jedno, najbardziej adekwatne określenie.

SŁOWNICZEK NAJNOWSZYCH SŁÓW W JIDYSZ

komputer	der kompjuter	דער קאמפיוטער
laptop	der szojskompjuter	דער שויסקאמפיוטער
ekran	der ekran	דער עקראן
klawiatura	di klawiatur	די קלאוויאטור
myszka	di moiz	די מויז
drukarka	der opdruker	דער אָפּדרוקער
twardy dysk	der harter disk	דער האַרטער דיסק
Internet	dos internec	דאָס אינטערנעץ
strona internetowa	dos webzajtł	דאָס וועבזייטל
wyszukiwarka	der zuchmotor	דער זוכמאָטאָר
e-mail	di blicpost	די בליצפּאָסט
spam	di mistpost	די מיסטפּאָסט
@	der sztrudł	דער שטרודל
program	di program	די פּראָגראַם
program antywirusowy	di refue-cu-make program	די רפואה-צורמפה פּראָגראַם
dokument	der dokument	רעד דאָקומענט
folder	di teke	די טעקע
załącznik	dos (teke)cuczepenisz	דאָס (טעקע) צוטשעפעניש
wirus	der wirus	דער ווירוס
płyta CD	dos kompaktł	דאָס קאמפאקטל
ściągnąć	aropbrengen	אַראָפּברענגען
zapisać	ophitn	אָפּהיטן
wydrukować	opdrukn	אָפּדרוקן
nacisnąć	ondrikn	אָנדריקן
wybierać	opklajbn	אָפּקלייבן
załączyć	cuczepn	צוטשעפן
usunąć	opmekn	אָפּמעקן
telefon	der telefon	דער טעלעפאָן
telefon komórkowy	der keszene-telefon	דער קעשענע-טעלעפאָן
telefon komórkowy	der keszefon	דער קעשעפּאָן
telefon komórkowy	der mobil-telefon	דער מאָביל-טעלעפאָן
telefon komórkowy	der cel-telefon	דער צעל-טעלעפאָן
komórka	di celke	די צעלקע
automatyczna sekretarka	di entferke	די ענטפערקע
dzwonek	der klung	דער קלונג